

॥ तैत्तिरीय ब्राह्मणम् ॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके षष्ठः प्रपाठकः ॥

अनु॑मत्यै पुरो॑डाशम॑ष्टाकं॒पालं॑ निर्व॑पति। ये प्र॒त्यञ्चः श॒म्याया॑
अव॒शीय॑न्ते। तत्रै॒र्ऋत॑मेकं॒कपाल॑म्। इ॒यं वा अनु॑मतिः। इ॒यं
निर्ऋ॑तिः। नै॒र्ऋते॑न॒ पूर्वे॑ण॒ प्रच॑रति। पा॒प्मान॑मेव निर्ऋ॑तिं पूर्वा॑
नि॒रव॑दयते। ए॒कं॒कपालो॑ भवति। ए॒कधै॑व निर्ऋ॑तिं नि॒रव॑दयते।
यदहु॑त्वा॒ गार्ह॑पत्य ई॒युः॥१॥

रु॒द्रो भू॒त्वाऽग्निर॑नू॒त्थाय॑। अ॒ध्वर्युं॑ च॒ यज॑मानं च ह॒न्यात्।
वी॒हि स्वा॒हाऽऽहु॑तिं जुषा॒ण इ॒त्याह॑। आहु॑त्यै॒वैनं॑ श॒मय॑ति।
ना॒र्तिमा॑र्च्छत्यध्व॒र्युर्न॑ यज॑मानः। ए॒को॒ल्मुके॑न॒ यन्ति॑। तद्धि
निर्ऋ॑त्यै भा॒गधे॑यम्। इ॒मान्दि॑शं॒ यन्ति॑। ए॒षा वै निर्ऋ॑त्यै दिक्।
स्वा॒यामे॑व दि॒शि निर्ऋ॑तिं नि॒रव॑दयते॥२॥

स्व॒कृत॑ इ॒रिणे॑ जुहोति प्र॒दरे॑ वा॑। ए॒तद्वै निर्ऋ॑त्या
आ॒यत॑नम्। स्व ए॒वाय॑त॒ने निर्ऋ॑तिं नि॒रव॑दयते। ए॒ष ते॑
निर्ऋ॑ते भा॒ग इ॒त्याह॑। नि॒र्दिश॑त्यै॒वैन॑म्। भू॒ते ह॒विष्म॑त्य॒सीत्या॑ह।
भू॒तिमे॒वोपा॑वर्तते। मु॒ञ्चेम॑म॒हंस॑ इ॒त्याह॑। अ॒हंस॑ ए॒वैनं॑ मुञ्चति।
अ॒ङ्गुष्ठा॑भ्यां जुहोति॥३॥

अ॒न्त॒त ए॒व नि॒र्ऋ॒तिं नि॒रव॑दयते। कृ॒ष्णं वा॒सः कृ॒ष्णतृ॑षं
दक्षि॑णा। ए॒तद्वै नि॒र्ऋ॒त्यै रू॒पम्। रू॒पेणै॒व नि॒र्ऋ॒तिं नि॒रव॑दयते।
अ॒प्र॒तीक्ष॑माय॒न्ति। नि॒र्ऋ॒त्या अ॒न्तर्ह॑त्यै। स्वा॒हा नमो॑ य इ॒दं
च॒कारे॑ति पु॒नरे॒त्य गार्ह॑पत्ये जुहोति। आ॒हु॒त्यै॒व नम॑स्यन्तो
गार्ह॑पत्यमुपावर्तन्ते। आ॒नु॒म॒तेन॒ प्रच॑रति। इ॒यं वा अ॒नु॒म॒तिः॥४॥

इ॒यमे॒वास्मै॑ रा॒ज्यम॑नु॒ मन्य॑ते। धे॒नुर्दक्षि॑णा। इ॒मामे॒व धे॒नुं
कु॑रुते। आ॒दि॒त्यं च॒रुं नि॒र्वप॑ति। उ॒भयी॑ष्वे॒व प्र॒जास्व॑भिषि॒च्यते।
दैवी॑षु च॒ मानु॑षीषु च। व॒रो दक्षि॑णा। व॒रो हि रा॒ज्यं॑ स॒मृद्धौ॑।
आ॒ग्नावै॑ष्ण॒वमेका॑दशकपालं नि॒र्वप॑ति। अ॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वताः॥५॥

विष्णु॑र्य॒ज्ञः। दे॒वता॑श्चै॒व य॒ज्ञं चाव॑ रुन्धे। वा॒म॒नो व॒ही
दक्षि॑णा। यद्व॒ही। तेना॑ऽऽग्ने॒यः। यद्वा॑म॒नः। तेन॑ वैष्ण॒वः स॒मृद्धौ॑।
अ॒ग्नीषो॑मी॒यमेका॑दशकपालं नि॒र्वप॑ति। अ॒ग्नीषो॑मा॒भ्यां वा इन्द्रो॑
वृ॒त्रम॑ह॒न्निति॑। यद॑ग्नीषो॒मी॒यमेका॑दशकपालं नि॒र्वप॑ति॥६॥

वा॒र्त्रघ्न॑मे॒व विजि॑त्यै। हि॒र॒ण्यं दक्षि॑णा स॒मृद्धौ॑। इन्द्रो॑ वृ॒त्रं
ह॒त्वा। दे॒वता॑भिश्चेन्द्रि॒येण॑ च॒ व्या॑र्ध्यत। स ए॒तमै॑न्द्रा॒ग्नमेका॑दश॒
कपाल॑मपश्यत्। तन्निर॑वपत्। तेन॑ वै स दे॒वता॑श्चेन्द्रि॒यं चावा॑रुन्ध।
यदै॑न्द्रा॒ग्नमेका॑दशकपालं नि॒र्वप॑ति। दे॒वता॑श्चै॒व तेनै॑न्द्रि॒यं च॒
यज॑मानोऽव॑ रुन्धे। ऋ॒ष॒भो व॒ही दक्षि॑णा॥७॥

यद्व॒ही। तेना॑ऽऽग्ने॒यः। यद॑ष॒भः। तेनै॑न्द्रः स॒मृद्धौ॑। आ॒ग्ने॒यम॑ष्टा॒-

कंपालं निर्वपति। ऐन्द्रं दधि। यदाग्नेयो भवति। अग्निर्वै यज्ञमुखम्।
यज्ञमुखमेवर्द्धिं पुरस्ताद्धत्ते। यदैन्द्रं दधि॥८॥

इन्द्रियमेवाव रुन्धे। ऋषभो वृही दक्षिणा। यद्वृही।
तेनाऽऽग्नेयः। यदृषभः। तेनैन्द्रः समृद्धौ। यावन्तीर्वै प्रजा
ओषधीनामहुतानामाश्नन्। ताः पराऽभवन्। आग्रयणं भवति
हुताद्याय। यजमानस्यापराभावाय॥९॥

देवा वा ओषधीष्वजिमयुः। ता इन्द्राग्नी उदजयताम्।
तावेतमैन्द्राग्रं द्वादशकपालं निर्वृणाताम्। यदैन्द्राग्नो भवत्युज्जित्यै।
द्वादशकपालो भवति। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरेणैवास्मा
अन्नमव रुन्धे। वैश्वदेवश्चरुर्भवति। वैश्वदेवं वा अन्नम्। अन्नमेवास्मै
स्वदयति॥१०॥

प्रथमजो वत्सो दक्षिणा समृद्धौ। सौम्यः श्यामाकं चरुं
निर्वपति। सोमो वा अकृष्टपच्यस्य राजा। अकृष्टपच्यमेवास्मै
स्वदयति। वासो दक्षिणा। सौम्यः हि देवतया वासः समृद्धौ।
सरस्वत्यै चरुं निर्वपति। सरस्वते चरुम्। मिथुनमेवाव रुन्धे।
मिथुनौ गावौ दक्षिणा समृद्धौ। एति वा एष यज्ञमुखादध्याः।
योऽग्नेर्देवताया एति। अष्टावेतानि हवीरपि भवन्ति। अष्टाक्षरा
गायत्री। गायत्रोऽग्निः। तेनैव यज्ञमुखादध्या अग्नेर्देवतायै नैति॥११॥

इयुर्निरवदयतेऽङ्गुष्ठाभ्यां जुहोत्यनुमतिर्देवतां निर्वपति वृही दक्षिणा यदैन्द्रं दध्यपराभावाय स्वदयति गावौ
दक्षिणा समृद्धौ षट्॥

वैश्वदेवेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। ताः सृष्टा न प्राजायन्त। सौऽग्निरकामयत। अहमिमाः प्रजनयेयमिति। स प्रजापतये शुचमदधात्। सौऽशोचत्प्रजामिच्छमानः। तस्माद्यं च प्रजा भुनक्ति यं च न। तावुभौ शोचतः प्रजामिच्छमानौ। तास्वग्निमप्यसृजत्। ता अग्निरध्यैत्॥१२॥

सोमो रेतोऽदधात्। सविता प्राजनयत्। सरस्वती वाचमदधात्। पूषाऽपोषयत्। ते वा एते त्रिः संवत्सरस्य प्रयुज्यन्ते। ये देवाः पुष्टिपतयः। संवत्सरो वै प्रजापतिः। संवत्सरेणैवास्मै प्रजाः प्राजनयत्। ताः प्रजा जाता मरुतोऽघ्नन्। अस्मानपि न प्रायुक्षतेति॥१३॥

स एतं प्रजापतिर्मरुतं सप्तकपालमपश्यत्। तन्निरवपत्। ततो वै प्रजाभ्योऽकल्पत। यन्मरुतो निरुप्यते। यज्ञस्य क्लृप्त्यै। प्रजानामघाताय। सप्तकपालो भवति। सप्तगणा वै मरुतः। गुणश एवास्मै विशं कल्पयति। स प्रजापतिरशोचत्॥१४॥

याः पूर्वाः प्रजा असृक्षि। मरुतस्ता अवधिषुः। कथमपराः सृजेयेति। तस्य शुष्मं आण्डं भूतं निरवर्तत। तद्व्युदहरत्। तदपोषयत्। तत्प्राजायत। आण्डस्य वा एतद्रूपम्। यदामिक्षा। यद्व्युद्धरति॥१५॥

प्रजा एव तद्यजमानः पोषयति। वैश्वदेव्यामिक्षा भवति।

वैश्वदेव्यो वै प्रजाः। प्रजा एवास्मै प्रजंनयति। वाजिनमानयति। प्रजास्वेव प्रजातासु रेतो दधाति। द्यावापृथिव्यं एकंकपालो भवति। प्रजा एव प्रजाता द्यावापृथिवीभ्यामुभयतः परि गृह्णाति। देवासुराः संयत्ता आसन्। सौऽग्निर्ब्रवीत्॥१६॥

मामग्रे यजत। मया मुखेनासुराञ्जेष्यथेति। मां द्वितीयमिति सोमोऽब्रवीत्। मया राजा जेष्यथेति। मां तृतीयमिति सविता। मया प्रसूता जेष्यथेति। मां चतुर्थीमिति सरस्वती। इन्द्रियं वोऽहं धास्यामीति। मां पञ्चममिति पूषा। मया प्रतिष्ठया जेष्यथेति॥१७॥

तैऽग्निना मुखेनासुरानजयन्। सोमेन राजा। सवित्रा प्रसूताः। सरस्वतीन्द्रियमदधात्। पूषा प्रतिष्ठाऽऽसीत्। ततो वै देवा व्यजयन्त। यदेतानि हवींषि निरुप्यन्ते विजित्यै। नोत्तरवेदिमुपवपति। पशवो वा उत्तरवेदिः। अजाता इव ह्यैतर्हि पशवः॥१८॥

ऐदित्यंशोचद्बृद्धरंत्यब्रवीत्प्रतिष्ठया जेष्यथेत्येतरर्हि पशवः॥ [२]

त्रिवृद्धर्हिर्भवति। माता पिता पुत्रः। तदेव तन्मिथुनम्। उल्बं गर्भो जरायु। तदेव तन्मिथुनम्। त्रेधा बर्हिः सन्नद्धं भवति। त्रयं इमे लोकाः। एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठति। एकधा पुनः सन्नद्धं भवति। एकं इव ह्ययं लोकः॥१९॥

अस्मिन्नेव तेन लोके प्रति तिष्ठति। प्रसुवो भवन्ति।

प्रथमजामेव पुष्टिमव रुन्धे। प्रथमजो वत्सो दक्षिणा समृद्धौ।
पृषदाज्यं गृह्णाति। पशवो वै पृषदाज्यम्। पशूनेवाव रुन्धे।
पञ्चगृहीतं भवति। पाङ्गा हि पशवः। बहुरूपं भवति॥२०॥

बहुरूपा हि पशवः समृद्धौ। अग्निं मन्थन्ति। अग्निमुखा वै
प्रजापतिः प्रजा असृजत। यदग्निं मन्थन्ति। अग्निमुखा एव तत्प्रजा
यजमानः सृजते। नव प्रयाजा इज्यन्ते। नवानूयाजाः। अष्टौ
हवीर्षि। द्वावाघारौ। द्वावाज्यभागौ॥२१॥

त्रिंशत्सम्पद्यन्ते। त्रिंशदक्षरा विराट्। अन्नं विराट्।
विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। यजमानो वा एकंकपालः। तेज
आज्यम्। यदेकंकपाल आज्यमानयति। यजमानमेव तेजसा
समर्धयति। यजमानो वा एकंकपालः। पशव आज्यम्॥२२॥

यदेकंकपाल आज्यमानयति। यजमानमेव पशुभिः
समर्धयति। यदल्पमानयेत्। अल्पा एनं पशवो भुञ्जन्त
उपतिष्ठेरन्। यद्वह्मानयेत्। बहव एनं पशवोऽभुञ्जन्त उपतिष्ठेरन्।
बह्वानीयाविः पृष्ठं कुर्यात्। बहव एवैनं पशवो भुञ्जन्त उपतिष्ठन्ते।
यजमानो वा एकंकपालः। यदेकंकपालस्यावद्येत्॥२३॥

यजमानस्यावद्येत्। उद्धा माद्येद्यजमानः। प्र वा मीयेत।
सकृदेव होतव्यः। सकृदिव हि सुवर्गो लोकः। हुत्वाऽभि जुहोति।
यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयित्वा। तेजसा समर्धयति।
यजमानो वा एकंकपालः। सुवर्गो लोक आहवनीयः॥२४॥

यदेकंकपालमाहवनीये जुहोति। यजमानमेव सुवर्गं लोकं
गमयति। यद्धस्तेन जुहुयात्। सुवर्गाल्लोकाद्यजमानमवविध्येत्।
स्रुचा जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। यत्प्राङ्घेत।
देवलोकमभिजयेत्। यदक्षिणा पितृलोकम्। यत्प्रत्यक्॥२५॥

रक्षांसि यज्ञं हन्युः। यदुदङ्। मनुष्यलोकमभिजयेत्।
प्रतिष्ठितो होतव्यः। एकंकपालं वै प्रतितिष्ठन्तं द्यावापृथिवी अनु
प्रति तिष्ठतः। द्यावापृथिवी ऋतवः। ऋतून् यज्ञः। यज्ञं यजमानः।
यजमानं प्रजाः। तस्मात्प्रतिष्ठितो होतव्यः॥२६॥

वाजिनो यजति। अग्निर्वायुः सूर्यः। ते वै वाजिनः। तानेव
तद्यजति। अथो खल्वाहुः। छन्दांसि वै वाजिन इति। तान्येव
तद्यजति। ऋक्सामे वा इन्द्रस्य हरी सोमपानौ। तयोः परिधयं
आधानम्। वाजिनं भागधेयम्॥२७॥

यदप्रहृत्य परिधीं जुहुयात्। अन्तराधानाभ्यां घासं प्रयच्छेत्।
प्रहृत्य परिधीं जुहोति। निराधानाभ्यामेव घासं प्रयच्छति। बर्हिषि
विषिश्चन्वाजिनमा नयति। प्रजा वै बर्हिः। रेतो वाजिनम्।
प्रजास्वेव रेतो दधाति। समुपहृत्य भक्षयन्ति। एतत्सोमपीथा ह्येते।
अथो आत्मन्नेव रेतो दधते। यजमान उत्तमो भक्षयति। पशवो वै
वाजिनम्। यजमान एव पशून्प्रतिष्ठापयन्ति॥२८॥

लोको बहुरूपं भवत्याज्यभागौ पशव आज्यमवघेदाहवनीयः प्रत्यक्तस्मात्प्रतिष्ठितो होतव्यो भागधेयमेते
चत्वारि च॥

प्रजापतिः सविता भूत्वा प्रजा असृजत। ता एनमत्यमन्यन्त।
ता अस्मादपाक्रामन्। ता वरुणो भूत्वा प्रजा वरुणेनाग्राहयत्।
ताः प्रजा वरुणगृहीताः। प्रजापतिं पुनरुपाधावन्नाथमिच्छमानाः।
स एतान्प्रजापतिर्वरुणप्रघासानपश्यत्। तां निरवपत्। तैर्वै स प्रजा
वरुणपाशादमुञ्चत्। यद्वरुणप्रघासा निरूप्यन्ते॥२९॥

प्रजानामवरुणग्राहाय। तासां दक्षिणो बाहुर्न्यक्रु आसीत्।
सव्यः प्रसृतः। स एतां द्वितीयां दक्षिणतो वेदिमुदहन्। ततो
वै स प्रजानां दक्षिणं बाहुं प्रासारयत्। यद्वितीयां दक्षिणतो
वेदिमुद्धन्ति। प्रजानामेव तद्यजमानो दक्षिणं बाहुं प्रसारयति।
तस्माच्चातुर्मास्ययाज्यमुष्मिल्लोक उभयाबाहुः। यज्ञाभिजितः
ह्यस्य। पृथमात्राद्वेदी असम्भिन्ने भवतः॥३०॥

तस्मात्पृथमात्रं व्यसौ। उत्तरस्यां वेद्यामुत्तरवेदिमुप वपति।
पशवो वा उत्तरवेदिः। पशून्वेवाव रुन्धे। अथो यज्ञपरुषोऽनन्तरित्यै।
एतद्वाह्मणान्येव पञ्च हवीर्षिः। अथैष ऐन्द्राग्नो भवति। प्राणापानौ
वा एतौ देवानाम्। यदिन्द्राग्नी। यदैन्द्राग्नो भवति॥३१॥

प्राणापानावेवाव रुन्धे। ओजो बलं वा एतौ देवानाम्।
यदिन्द्राग्नी। यदैन्द्राग्नो भवति। ओजो बलमेवाव रुन्धे।
मारुत्यामिक्षा भवति। वारुण्यामिक्षा। मेषी च मेषश्च
भवतः। मिथुना एव प्रजा वरुणपाशान्मुञ्चति। लोमशौ

भवतो मेध्यत्वाय॥३२॥

शमीपुर्णान्युप वपति। घासमेवाभ्यामपि यच्छति। प्रजा-
पतिमन्नाद्यं नोपानमत्। स एतेन शतेध्मेन हविषाऽन्नाद्यमवारुन्ध।
यत्परः शतानि शमीपुर्णानि भवन्ति। अन्नाद्यस्यावरुद्धौ। सौम्यानि
वै करीराणि। सौम्या खलु वा आहुतिर्दिवो वृष्टिं च्यावयति।
यत्करीराणि भवन्ति। सौम्यैवाहुत्या दिवो वृष्टिमव रुन्धे। काय
एककपालो भवति। प्रजानां कन्त्वायं। प्रतिपूरुषं कर्मभपात्राणि
भवन्ति। जाता एव प्रजा वरुणपाशान्मुञ्चति। एकमतिरिक्तम्।
जनिष्यमाणा एव प्रजा वरुणपाशान्मुञ्चति॥३३॥

निरूप्यन्ते भवतो भवन्ति मेध्यत्वायं रुन्धे षट्॥ [४]

उत्तरस्यां वेद्यामन्यानि हवींषि सादयति। दक्षिणायां
मारुतीम्। अपधुरमेवैनां युनक्ति। अथो ओज एवासामव हरति।
तस्माद्ब्रह्मणश्च क्षत्राच्च विशोऽन्यतोऽपक्रमिणीः। मारुत्या पूर्वया
प्रचरति। अनृतमेवाव यजते। वारुण्योत्तरया। अन्त एव
वरुणमव यजते। यदेवाध्वर्युः करोति॥३४॥

तत्प्रतिप्रस्थाता करोति। तस्माद्यच्छेयान्करोति। तत्पार्षी-
यान्करोति। पर्त्नीं वाचयति। मेध्यामेवैनां करोति। अथो तप
एवैनामुप नयति। यज्ञारं सन्तन्न प्रब्रूयात्। प्रियं ज्ञातिं
रुन्ध्यात्। असौ मे जार इति निर्दिशेत्। निर्दिश्यैवैनं वरुणपाशेन
ग्राहयति॥३५॥

प्रघास्यान् हवामह इति पत्नीमुदानयति। अहृतैवैनान्। यत्पत्नीं पुरोनुवाक्यामनुब्रूयात्। निर्वीर्यो यजमानः स्यात्। यजमानोऽन्वाह। आत्मन्नेव वीर्यं धत्ते। उभौ याज्याः सवीर्यत्वाय। यद्गामे यदरण्य इत्याह। यथोदितमेव वरुणमव यजते। यजमानदेवत्यो वा आहवनीयः॥३६॥

भ्रातृव्यदेवत्यो दक्षिणः। यदाहवनीये जुहुयात्। यजमानं वरुणपाशेन ग्राहयेत्। दक्षिणेऽग्नौ जुहोति। भ्रातृव्यमेव वरुणपाशेन ग्राहयति। शूर्पेण जुहोति। अन्यमेव वरुणमव यजते। शीर्षन्नधि निधाय जुहोति। शीर्षत एव वरुणमव यजते। प्रत्यङ्मिष्ठं जुहोति॥३७॥

प्रत्यङ्मेव वरुणपाशान्निर्मुच्यते। अक्रन्कर्म कर्मकृत इत्याह। देवाऽनृणं निरवदाय। अनृणा गृहानुप प्रेतेति वावैतदाह। वरुणगृहीतं वा एतद्यज्ञस्य। यद्यजुषा गृहीतस्यातिरिच्यते। तुषाश्च निष्कासश्च। तुषैश्च निष्कासेन चावभृथमवैति। वरुणगृहीतेनैव वरुणमवयजते। अपोऽवभृथमवैति॥३८॥

अप्सु वै वरुणः। साक्षादेव वरुणमवयजते। प्रतियुतो वरुणस्य पाश इत्याह। वरुणपाशादेव निर्मुच्यते। अप्रतीक्षमा यन्ति। वरुणस्यान्तरहित्यै। एधोऽस्येधिषीमहीत्याह। समिधेवाग्निं नमस्यन्त उपायन्ति। तेजोऽसि तेजो मयि धेहीत्याह। तेजं

एवाऽऽत्मन्धत्ते ॥ ३९ ॥

कुरोति ग्राहयत्याहवनीयुस्तिष्ठ जुहोत्युपोऽवभृथमवैति धत्ते ॥ [५]

देवाऽसुराः संयन्ता आसन्। सौऽग्निरब्रवीत्। ममेयमनीकवती
तनूः। तां प्रीणीत। अथासुरानभि भविष्यथेति। ते देवा अग्नये-
ऽनीकवते पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपन्। सौऽग्निरनीकवान्धस्वेन
भागधेयेन प्रीतः। चतुर्धाऽनीकान्यजनयत। ततो देवा अभवन्।
पराऽसुराः ॥ ४० ॥

यदग्नयेऽनीकवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति। अग्निमेवा-
नीकवन्तः स्वेन भागधेयेन प्रीणाति। सौऽग्निरनीकवान्धस्वेन
भागधेयेन प्रीतः। चतुर्धाऽनीकानि जनयते। असौ वा आदित्यो-
ऽग्निरनीकवान्। तस्य रश्मयोऽनीकानि। साकं सूर्येणोद्यता
निर्वपति। साक्षादेवास्मा अनीकानि जनयति। तेऽसुराः पराजिता
यन्तः। द्यावापृथिवी उपाश्रयन् ॥ ४१ ॥

ते देवा मरुद्भ्यः सान्तपनेभ्यश्चरुं निरवपन्। तान्द्यावापृथिवी-
भ्यामेवोभयतः समतपन्। यन्मरुद्भ्यः सान्तपनेभ्यश्चरुं निर्वपति।
द्यावापृथिवीभ्यामेव तदुभयतो यजमानो भ्रातृव्यान्धसन्तपति।
मध्यन्दिने निर्वपति। तर्हि हि तेक्षिणं तपति। चरुर्भवति। सर्वतं
एवैनान्धसन्तपति। ते देवाः श्वोविजयिनः सन्तः। सर्वासां दुग्धे
गृहमेधीयं चरुं निरवपन् ॥ ४२ ॥

आशि॑ता ए॒वाद्योप॑वसाम। कस्य॒ वाऽहे॑दम्। कस्य॑ वा॒ श्वो
भ॑वितेति॑। स श्रु॒तोऽभ॑वत्। तस्याहु॑तस्य॒ नाश्ज॑न्। न हि दे॒वा
अहु॑तस्या॒श्जन्ति॑। तेऽब्रु॑वन्। कस्मा॑ इ॒मं हो॑ष्याम् इति॑। म॒रुद्भ्यो॑
गृ॒हमे॒धिभ्य॑ इत्य॑ब्रुवन्। तं म॒रुद्भ्यो॑ गृ॒हमे॒धिभ्यो॑ऽजुह॑वुः॥४३॥

ततो॑ दे॒वा अभ॑वन्। पराऽसु॑राः। यस्यै॒वं वि॒दुषो॑ म॒रुद्भ्यो॑
गृ॒हमे॒धिभ्यो॑ गृ॒हे जुह॑ति। भव॑त्या॒त्मना॑। परा॑ऽस्य॒ भ्रातृ॑व्यो भवति।
यद्वै य॒ज्ञस्य॑ पा॒कत्रा॑ क्रि॒यते॑। प॒शव्यं॑ तत्। पा॒कत्रा॑ वा ए॒तत्क्रि॑यते।
यन्ने॒ध्माब॑र्हिर्भव॑ति। न सा॑मि॒धेनी॑र॒न्वाह॑॥४४॥

न प्र॑या॒जा इ॒ज्यन्ते॑। ना॒नूया॒जाः। य ए॒वं वेद॑। प॒शुमा॑न्भवति।
आज्य॑भा॒गौ यज॑ति। य॒ज्ञस्यै॒व चक्षु॑षी॒ नान्तर॑ेति। म॒रुतो॑ गृ॒हमे॒धि॒नो
यज॑ति। भा॒गधे॒येनै॒वैना॒न्थ्सम॑र्धयति। अ॒ग्निः॒स्विष्ट॑कृ॒तं यज॑ति प्र॒ति॒
ष्टि॒त्यै। इडा॑न्तो भवति। प॒शवो॑ वा इडा॑। प॒शुष्वे॒वोपरि॑ष्टा॒त्प्रति॑
तिष्ठ॑ति॥४५॥

असु॑रा अश्रयन्गृ॒हमे॒धीयं॑ च॒रुं निर॑वपन्नजुहवुर॒न्वाहेडा॑न्तो भवति द्वे च॥ [६]

यत्प॒त्नीं गृ॒हमे॒धीय॑स्याश्जी॒यात्। गृ॒हमे॒ध्यै॒व स्या॑त्। वि त्व॑स्य
य॒ज्ञं ऋ॑ध्येत। यन्नाश्जी॒यात्। अ॒गृ॒हमे॒धी स्या॑त्। नास्य॑ य॒ज्ञो
व्यृ॑द्धेत। प्र॒ति॒वेशं॑ प॒चेयुः॑। तस्या॑श्जी॒यात्। गृ॒हमे॒ध्यै॒व भ॑वति।
नास्य॑ य॒ज्ञो व्यृ॑द्धते॥४६॥

ते दे॒वा गृ॒हमे॒धीये॑नेष्ट्वा। आशि॑ता अभवन्। आ॒ञ्ज॒ताभ्य॑ञ्जत।
अनु॑ व॒त्सान॑वासयन्। तेभ्योऽसु॑राः क्षु॒धं प्राहि॑ण्वन्। सा दे॒वेषु॑

लोकमवित्त्वा। असुरान्पुनरगच्छत्। गृहमेधीयेनेष्ट्वा। आशिता भवन्ति। आज्ञतेऽभ्यञ्जते॥४७॥

अनुं वत्सान् वांसयन्ति। भ्रातृव्यायैव तद्यजमानः क्षुधं प्रहिणोति। ते देवा गृहमेधीयेनेष्ट्वा। इन्द्राय निष्कासं न्यदधुः। अस्मानेव श्व इन्द्रो निहितभाग उपावर्तितेति। तानिन्द्रो निहितभाग उपावर्तत। गृहमेधीयेनेष्ट्वा। इन्द्राय निष्कासं निदध्यात्। इन्द्र एवैनं निहितभाग उपावर्तते। गार्हपत्ये जुहोति॥४८॥

भागधेयेनैवैनं समर्धयति। ऋषभमाह्वयति। वषट्कार एवास्य सः। अथो इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमानो भ्रातृव्यस्य वृद्धे। इन्द्रो वृत्रं हत्वा। परां परावतमगच्छत्। अपाराधमिति मन्यमानः। सोऽब्रवीत्। क इदं वेदिष्यतीति। तैऽब्रुवन्मरुतो वरं वृणामहे॥४९॥

अथ वयं वेदाम। अस्मभ्यमेव प्रथमं हविर्निरुप्याता इति। त एनमध्यं क्रीडन्। तत्क्रीडिनां क्रीडित्वम्। यन्मरुद्भ्यः क्रीडिभ्यः प्रथमं हविर्निरुप्यते विजित्यै। साकं सूर्येणोद्यता निर्वपति। एतस्मिन्वै लोक इन्द्रो वृत्रमहन्त्समृद्धौ। एतद्वाह्मणान्येव पञ्च हवींषि। एतद्वाह्मण ऐन्द्राग्रः। अथैष ऐन्द्रश्चरुर्भवति॥५०॥

उद्धारं वा एतमिन्द्र उदहरत। वृत्रं हत्वा। अन्यासु देवतास्वधिं। यदेष ऐन्द्रश्चरुर्भवति। उद्धारमेव तं यजमान उद्धरते। अन्यासु प्रजास्वधिं। वैश्वकर्मण एकैकपालो भवति। विश्वान्येव

तेन कर्माणि यजमानोऽव रुन्धे॥५१॥

ऋद्धतेऽभ्यञ्जते जुहोति वृणामहे भवत्यष्टौ च॥ [७]

वैश्वदेवेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता वरुणप्रघासैर्वरुण-
पाशादमुञ्चत्। साकमेधैः प्रत्यस्थापयत्। त्र्यम्बकै रुद्रं निरवादयत्।
पितृयज्ञेन सुवर्गं लोकमगमयत्। यद्वैश्वदेवेन यजते। प्रजा एव
तद्यजमानः सृजते। ता वरुणप्रघासैर्वरुणपाशान्मुञ्चति। साकमेधैः
प्रतिष्ठापयति। त्र्यम्बकै रुद्रं निरवादयते॥५२॥

पितृयज्ञेन सुवर्गं लोकं गमयति। दक्षिणतः प्राचीनावीती
निर्वपति। दक्षिणावृद्धिं पितृणाम्। अनादृत्य तत्। उत्तरत एवोपवीय
निर्वपेत्। उभये हि देवाश्च पितरश्चेज्यन्ते। अथो यदेव दक्षिणार्धेऽधि-
श्रयति। तेन दक्षिणावृत्। सोमाय पितृमते पुरोडाशः षट्कपालं
निर्वपति। संवत्सरो वै सोमः पितृमान्॥५३॥

संवत्सरमेव प्रीणाति। पितृभ्यो बर्हिषद्भ्यो धानाः। मासा वै
पितरो बर्हिषदः। मासानेव प्रीणाति। यस्मिन्वा ऋतौ पुरुषः
प्रमीयते। सोऽस्यामुष्मिल्लोके भवति। बहुरूपा धाना भवन्ति।
अहोरात्राणामभिजित्यै। पितृभ्योऽग्निष्वात्तेभ्यो मन्थम्। अर्धमासा
वै पितरोऽग्निष्वात्ताः॥५४॥

अर्धमासानेव प्रीणाति। अभिवाच्यायै दुग्धे भवति। सा हि
पितृदेवत्यं दुहे। यत्पूर्णम्। तन्मनुष्याणाम्। उपर्यर्धो देवानाम्।

अ॒र्धः पि॑तृ॒णाम्। अ॒र्ध उप॑म॒न्यति॑। अ॒र्धो हि पि॑तृ॒णाम्।
एक॑योप॑म॒न्यति॑॥५५॥

एका॒ हि पि॑तृ॒णाम्। द॒क्षि॒णोप॑म॒न्यति॑। द॒क्षि॒णावृ॑द्धि पि॑तृ॒णाम्।
अना॑र॒भ्योप॑म॒न्यति॑। तद्धि पि॑तृ॒णच्छ॑ति। इ॒मान्दि॑शं वेदि॑मुद्ध॒न्ति।
उ॒भये॒ हि दे॒वाश्च॑ पि॒तर॑श्चे॒ज्यन्ते॑। चतुः॑ स॒क्तिर्भव॑ति। सर्वा॒ ह्यनु॑
दि॒शः पि॒तरः॑। अखा॑ता भवति॥५६॥

खा॒ता हि दे॒वाना॑म्। म॒ध्यतो॑ऽग्निराधी॑यते। अ॒न्ततो॑ हि
दे॒वाना॑माधी॑यते। वर्षी॑यानिध्म इ॒ध्माद्भव॑ति व्यावृ॑त्त्यै। परि॑श्रयति।
अ॒न्तर्हि॑तो हि पि॑तृलो॒को म॑नुष्यलो॒कात्। यत्प॑रुषि दि॒नम्।
तद्दे॒वाना॑म्। यद॑न्त॒रा। तन्म॑नुष्या॒णाम्॥५७॥

यथ्स॑मूलम्। तत्पि॑तृ॒णाम्। स॑मूलं ब॒र्हिर्भव॑ति व्यावृ॑त्त्यै।
द॒क्षि॒णा स्तृ॑णाति। द॒क्षि॒णावृ॑द्धि पि॑तृ॒णाम्। त्रिः॑ पर्य॑ति। तृती॑ये
वा इ॒तो लो॒के पि॒तरः॑। ताने॒व प्री॑णाति। त्रिः॑ पुनः॑ पर्य॑ति।
षट्थ्स॑म्पद्यन्ते॥५८॥

षड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तूने॒व प्री॑णाति। यत्प्र॑स्तरं यजु॑षा गृ॒ह्णीयात्॑।
प्र॒मायु॑को यज॑मानः स्यात्। यन्न गृ॒ह्णीयात्॑। अ॒नाय॑तनः
स्यात्। तूष्णीमे॒व न्य॑स्येत्। न प्र॒मायु॑को भव॑ति। नाना॑यतनः।
यत्री॑न्परि॒धीन्परि॑द॒ध्यात्॥५९॥

मृ॒त्युना॒ यज॑मानं परि॑गृ॒ह्णीयात्॑। यन्न परि॑द॒ध्यात्। रक्षा॑ंसि

य॒ज्ञः ह॑न्युः। द्वौ प॑रि॒धी प॑रि॒दधा॑ति। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। अथो॑
 मृ॒त्योरे॒व यज॑मान॒मुत्सृ॑जति। य॒त्रीणि॑ त्रीणि ह॒वीऽष्यु॑दा॒हरै॑युः।
 त्रय॑स्त्रय एषा॑ सा॒कं प्र॑मी॒येरन्। एकै॑कम॒नूची॑ना॒न्युदा॑हरन्ति।
 एकै॑क ए॒वैषा॑म॒न्वञ्चः॑ प्र॒मीय॑ते। क॒शिपुं॑ क॒शिप॑व्या॒य।
 उ॒प॒ब॒र्हण॑मु॒प॒ब॒र्ह॒ण्या॑य। आ॒ञ्जन॑मा॒ञ्ज॒न्या॑य। अ॒भ्यञ्जन॑म॒भ्यञ्ज॒न्या॑य।
 य॒थाभा॑गमे॒वैन॑न्प्रीणाति॥६०॥

निरव॑दयते पितृ॒मानं॑ग्निष्वा॒त्ता एक॑योप॑ म॒न्य॒त्य॒खा॒ता भ॑वति म॒नुष्या॑णां प॒द्यन्ते॑ परि॒द॒ध्यान्मी॑यते पञ्च॑
 च॥

[८]

अ॒ग्नये॑ दे॒वेभ्यः॑ पि॒तृभ्यः॑ स॒मि॒ध्यमा॑ना॒यानु॑ ब्रूहीत्या॒ह।
 उ॒भये॑ हि दे॒वाश्च॑ पि॒तर॑श्चे॒ज्यन्ते॑। ए॒काम॒न्वा॑ह। ए॒का हि॑
 पि॒तृणा॑म्। त्रि॒र॒न्वा॑ह। त्रि॒र॒हि दे॒वाना॑म्। आ॒घ्रा॒रावा॑घा॒रय॑ति।
 य॒ज्ञप॑रुषो॒रन॑न्तरित्यै। ना॒र्षेयं॑ वृणीते। न हो॒ता॒रम्॥६१॥

यदा॑र्षेयं वृणी॒त। यद्धो॑ता॒रम्। प्र॒मायु॑को॒ यज॑मानः स्यात्।
 प्र॒मायु॑को॒ होता॑। तस्मा॒न्न वृ॑णीते। यज॑मानस्य॒ होतु॑र्गोपी॒थाय॑।
 अप॑ ब॒र्हिषः॑ प्रया॒जान् य॑जति। प्र॒जा वै ब॒र्हिः। प्र॒जा ए॒व
 मृ॒त्यो॒रुत्सृ॑जति। आ॒ज्य॑भा॒गौ यज॑ति॥६२॥

य॒ज्ञस्यै॒व चक्षु॑षी॒ नान्तरै॑ति। प्रा॒ची॒ना॒वीती॑ सोमं॒ यज॑ति।
 पि॒तृदे॒वत्या॑ हि। ए॒षाऽऽहु॑तिः। प॒ञ्चकृ॑त्वोऽ॒व द्य॑ति। प॒ञ्च ह्ये॒ता
 दे॒वताः॑। द्वे पु॑रोऽनुवा॒क्ये। या॒ज्या दे॒वता॑ वष॒ट्कारः॑। ता ए॒व
 प्री॑णाति। स॒न्त॒तम॑व॒ द्यति॥६३॥

ऋतूनां सन्तत्यै। प्रैवैभ्यः पूर्वया पुरोऽनुवाक्ययाऽऽह।
 प्रणयति द्वितीयया। गमयति याज्यया। तृतीये वा इतो लोके
 पितरः। अहं एवैनान्पूर्वया पुरोऽनुवाक्ययाऽत्यानयति। रात्रियै
 द्वितीयया। ऐवैनान् याज्यया गमयति। दक्षिणतोऽवदाय। उदङ्ङुतिं
 क्रामति व्यावृत्त्यै॥६४॥

आ स्वधेत्याश्रावयति। अस्तु स्वधेति प्रत्याश्रावयति। स्वधा
 नम इति वर्षद्वरोति। स्वधाकारो हि पितृणाम्। सोममग्रे यजति।
 सोमप्रयाजा हि पितरः। सोमं पितृमन्तं यजति। संवत्सरो वै सोमः
 पितृमान्। संवत्सरमेव तद्यजति। पितृन्बर्हिषदो यजति॥६५॥

ये वै यज्वानः। ते पितरो बर्हिषदः। तानेव तद्यजति।
 पितृन्ग्निष्वात्तान् यजति। ये वा अयज्वानो गृहमेधिनः। ते पितरो-
 ऽग्निष्वात्ताः। तानेव तद्यजति। अग्निं कव्यवाहनं यजति। य एव
 पितृणामग्निः। तमेव तद्यजति॥६६॥

अथो यथाऽग्निः स्विष्टकृतं यजति। तादृगेव तत्। एतत्तै
 तत् ये च त्वामन्विति तिसृषु स्रक्तीषु निदधाति। तस्मादा
 तृतीयात्पुरुषान्नाम न गृह्णन्ति। एतावन्तो हीज्यन्ते। अत्र पितरो
 यथाभागं मन्दध्वमित्याह। ह्रीका हि पितरः। उदंश्चो निष्क्रामन्ति।
 एषा वै मनुष्याणां दिक्। स्वामेव तदिशमनु निष्क्रामन्ति॥६७॥

आहवनीयमुपतिष्ठन्ते। न्येवास्मै तद्धवते। यत्सत्याहवनीयै।

अथान्यत्र चरन्ति। आतमितोरुपतिष्ठन्ते। अग्निमेवोपद्रष्टारं कृत्वा।
पितृन्निरवदयन्ते। अन्तं वा एते प्राणानां गच्छन्ति। य आतमितोरुप-
तिष्ठन्ते। सुसुन्दशं त्वा वयमित्याह॥६८॥

प्राणो वै सुसुन्दक्। प्राणमेवाऽऽत्मन्दधते। योजा न्विन्द्र-
ते हरी इत्याह। प्राणमेव पुनरयुक्त। अक्षन्नमीमदन्त हीति-
गार्हपत्यमुपतिष्ठन्ते। अक्षन्नमीमदन्ताथ त्वोपतिष्ठामह इति-
वावैतदाह। अमीमदन्त पितरः सोम्या इत्यभि प्रपद्यन्ते।
अमीमदन्त पितरोऽथ त्वाऽभि प्रपद्यामह इति वावैतदाह। अपः-
परिषिञ्चति। मार्जयत्येवैनान्॥६९॥

अथो तर्पयत्येव। तृप्यति प्रजयां पशुभिः। य एवं-
वेद। अपं बर्हिषावनूयाजौ यजति। प्रजा वै बर्हिः। प्रजा-
एव मृत्योरुत्सृजति। चतुरः प्रयाजान् यजति। द्वावनूयाजौ।
षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। न पत्यन्वास्ते। न-
संयाजयन्ति। यत्पत्यन्वासीत। यत्संयाजयेयुः। प्रमायुका स्यात्।
तस्मान्नान्वास्ते। न संयाजयन्ति। पत्न्यै गोपीथार्य॥७०॥

होतारमाज्यभागौ यजति सन्ततमवदति व्यावृत्त्यै बर्हिषदौ यजति तमेव तद्यज्ञत्यनु निष्क्रामन्त्याहेनानृतवो-
नवं च॥

[९]

प्रतिपूरुषमेककपालां निर्वपति। जाता एव प्रजा-
रुद्रान्निरवदयते। एकमतिरिक्तम्। जनिष्यमाणा एव प्रजा-
रुद्रान्निरवदयते। एककपाला भवन्ति। एकधैव रुद्रं निरवदयते।

नाभिघारयति। यदभिघारयेत्। अन्तरवचारिणः रुद्रं कुर्यात्।
एकोल्मुकेन यन्ति॥ ७१॥

तद्धि रुद्रस्य भागधेयम्। इमान्दिशं यन्ति। एषा वै रुद्रस्य
दिक्। स्वायामेव दिशि रुद्रं निरवदयते। रुद्रो वा अपशुकाया
आहुत्यै नातिष्ठत। असौ ते पशुरिति निर्दिशेद्यं द्विष्यात्। यमेव
द्वेष्टि। तमस्मै पशुं निर्दिशति। यदि न द्विष्यात्। आखुस्ते पशुरिति
ब्रूयात्॥ ७२॥

न ग्राम्यान्पशून् हिनस्ति। नारण्यान्। चतुष्पथे जुहोति। एष
वा अग्नीनां पङ्क्तिशो नाम। अग्निवत्येव जुहोति। मध्यमेन पर्णेन
जुहोति। सुगृध्येषा। अथो खलु। अन्तमेनैव होतव्यम्। अन्त एव
रुद्रं निरवदयते॥ ७३॥

एष ते रुद्र भागः सह स्वस्माऽम्बिकयेत्याह। शरद्वा
अस्याम्बिका स्वसा। तथा वा एष हिनस्ति। यः हिनस्ति।
तयैवैनः सह शमयति। भेषजङ्गव इत्याह। यावन्त एव ग्राम्याः
पशवः। तेभ्यो भेषजं करोति। अवाम्ब रुद्रमदिमहीत्याह।
आमेवैतामा शास्ते॥ ७४॥

त्र्यम्बकं यजामह इत्याह। मृत्योर्मुक्षीय माऽमृतादिति
वावैतदाह। उत्किरन्ति। भगस्य लीप्सन्ते। मूर्तेकृत्वाऽऽसंजन्ति।
यथा जनं यतेऽवसं करोति। तादृगेव तत्। एष ते रुद्र
भाग इत्याह निरवत्यै। अप्रतीक्षमा यन्ति। अपः परिषिञ्चति।

रुद्रस्यान्तरहित्यै। प्र वा एतेऽस्माल्लोकाच्च्यवन्ते। ये त्र्यम्बकैश्चरन्ति।
आदित्यं चरुं पुनरेत्य निर्वपति। इयं वा अदितिः। अस्यामेव
प्रति तिष्ठन्ति॥७५॥

यन्ति ब्रूयान्निरवदयते शास्ते सिञ्चति षट्॥ [१०]

अनुमत्यै वैश्वदेवेन ताः सृष्टास्त्रिवृत्प्रजापतिः सवितोत्तरस्यान्देवासुराः सौऽग्निर्यत्पत्नीं वैश्वदेवेन ता
वरुणप्रघासैरग्नये देवेभ्यः प्रतिपूरुषं दश॥१०॥

अनुमत्यै प्रथमजो वत्सो बहुरूपा हि पशवस्तस्मात्पृथमात्रं यदग्नयेऽनीकवत उद्धारं वा अग्नये देवेभ्यः
प्रतिपूरुषं पञ्चसप्ततिः॥७५॥

अनुमत्यै प्रति तिष्ठन्ति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके षष्ठः
प्रपाठकः समाप्तः॥